

Futhark

International Journal of Runic Studies

Main editors

James E. Knirk and Henrik Williams

Assistant editor

Marco Bianchi

Vol. 7 · 2016

Published with financial support from the
Nordic Publications Committee for Humanist
and Social Sciences Periodicals (NOP-HS)

© Contributing authors 2017

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International
License (CC BY 4.0)

All articles are available free of charge at
<http://www.futhark-journal.com>

A printed version of the issue can be ordered through
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-309051>

Editorial advisory board:

Michael P. Barnes (University College London), Klaus Düwel (University of
Göttingen), Lena Peterson (Uppsala University), Marie Stoklund (National
Museum, Copenhagen)

Typeset with Linux Libertine by Marco Bianchi

University of Oslo
Uppsala University

ISSN 1892-0950

Contents

Foreword.	5
Bernard Mees. The Hogganvik Inscription and Early Nordic Memorialisation	7
Wolfgang Beck. Die Runeninschrift auf der Gürtelschnalle von Pforzen als Zeugnis der germanischen Heldensage?	29
Luzius Thöny. The Chronology of Final Devoicing and the Change of *z to r in Proto-Norse	47
Helmer Gustavson. Två runristade kopparamuletter från Solberga, Köpingsvik (Öl Fv1976;96A och Öl Fv1976;96B)	63
Elena A. Meľnikova. A New Runic Inscription from Hagia Sophia Cathedral in Istanbul	101
Jana Krüger and Vivian Busch. The Metrical Characteristics of Maeshowe Runic Inscription No. 20	111

Short notices

Juliana Roost. An Inscribed Fibula from Basel-Kleinhüningen?	127
Charlotte Boje Andersen and Lisbeth M. Imer. Ydby-stenen (DR 149) genfundet	131
Jan Owe. Åsa, en mö i Skänninge (Ög 239)	137
Magnus Källström. Till tolkningen av runorna på ett dryckeskärl från Lund (DR EM85;474A)	143
Per Stille. Johan Bures runtavla och dess titel	149

Reviews

Martin Findell. <i>Runes</i> . Reviewed by Mindy MacLeod	155
Heikki Oja. <i>Riimut: Viestejä viikingeltä</i> . Reviewed by Kendra Willson	158
Wolfgang Krause. <i>Schriften zur Runologie und Sprachwissenschaft</i> . Reviewed by Martin Hannes Graf	164
Klaus Düwel. <i>Runica minora: Ausgewählte kleine Schriften zur Runenkunde</i> . Reviewed by Patrik Larsson	170
Irene García Losquiño. <i>The Early Runic Inscriptions: Their Western Features</i> . Reviewed by Martin Hannes Graf	174
Lisbeth M. Imer and (photo) Roberto Fortuna. <i>Danmarks runesten: En fortelling</i> . Reviewed by Anne-Sofie Gräslund	181

Florian Busch. <i>Runenschrift in der Black-Metal-Szene: Skripturale Praktiken aus soziolinguistischer Perspektive</i> . Reviewed by Martin Findell	186
Contributors	193

Klaus Düwel. *Runica minora: Ausgewählte kleine Schriften zur Runenkunde*. Ed. Rudolf Simek. *Studia Mediaevalia Septentrionalia*, 25. Wien: Fassbaender, 2015. 486 pp. ISBN 978-3-902575-70-8. €39.90.

Reviewed by Patrik Larsson

Klaus Düwels *Runica minora* innehåller 16 av författarens runologiska bidrag. För urvalet svarar utgivaren Rudolf Simek och Klaus Düwel själv, och tidsmässigt spänner bidragen över perioden 1968–2008, dock med en klar tyngdpunkt på 80-, 90- och 00-talen (bara en uppsats var från 60- respektive 70-talen). En del av uppsatserna är ganska korta (omkring 10 sidor), medan några andra är tämligen omfattande (en är på 80 sidor och en på 100). Volymen omfattar inemot 500 sidor, och vid sidan av de 16 uppsatserna ingår också två förord (ett av Rudolf Simek och ett av Klaus Düwel), en förteckning över Klaus Düwels publikationer 1964–2015 samt ett inskriftsregister. Ett tydligt vittnesbörd om vilken lång och produktiv akademisk karriär Klaus Düwel har haft fram till nu är att den nämnda förteckningen över hans publikationer omfattar drygt 20 sidor, trots att den utgörs av ett urval.

Runica minora är ingen festskrift i egentlig mening, men utgivaren Rudolf Simek framhåller att publiceringen sammanfaller med Klaus Düwels 80-årsdag, och att jubilarerna gratuleras å det hjärtligaste med denna volym. Klaus Düwels förord är också värt att framhålla, då han här ger personliga kommentarer till de olika uppsatserna och därmed sätter in dem i sitt sammanhang. Det bör också påpekas att Klaus Düwel har lagt till uppdateringar, exempelvis hänvisningar till litteratur utkommen efter den ursprungliga publiceringen, vilket gör uppsatserna än mer aktuella och användbara. Man bör dock notera att uppsatserna här, i jämförelse med de ursprungliga publiceringarna, också fått en ny sidnumrering, så vill man exempelvis citera uppsatserna gäller det att ha dessa skillnader mellan *Runica minora* och de ursprungliga versionerna i åtanke. Utmärkande för flera av uppsatserna är också att de är författade i samarbete med eller med bidrag av forskare från andra discipliner, i första hand arkeologi. Detta är en naturlig följd av att runologi är en tvärvetenskapligt präglad verksamhet, och jag ser det som föredömligt att då låta olika forskare bidra med sina expertkunskaper.

Det är inte möjligt att gå in i detalj på samtliga uppsatser, så jag ger först en del generella och övergripande kommentarer, och skriver sedan något mer utförligt om några utvalda bidrag.

Det går att urskilja ett antal teman hos bidragen, exempelvis runinskrifter kopplade till vissa typer av föremål, dit fyra bidrag kan föras: ”Knochenkämme mit Runeninschriften aus Friesland: Mit einer Zusammenstellung aller bekannten

Larsson, Patrik. Review of Klaus Düwel. *Runica minora: Ausgewählte kleine Schriften zur Runenkunde*. Ed. Rudolf Simek. *Studia Mediaevalia Septentrionalia*, 25. Wien: Fassbaender, 2015. 486 pp. ISBN 978-3-902575-70-8.

Futhark: International Journal of Runic Studies 7 (2016, publ. 2017): 170–73.

© 2017 Patrik Larsson.

This is an open-access article distributed under the terms of the CC BY 4.0 International License and available free of charge at <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-310362>.

Runenkämme und einem Beitrag zu den friesischen Runeninschriften” (1968), ”Runeninschriften auf Waffen” (1981), ”Mittelalterliche Amulette aus Holz und Blei mit lateinischen und runischen Inschriften” (2001) och ”Kämme mit Runeninschriften” (2001). Ett par bidrag tar upp frågan om runornas anknytning till magiska föreställningar, ”Runen als magische Zeichen” (1992) och ”Magische Runenzeichen und magische Runeninschriften” (1997), medan övriga bidrag inte lika lätt låter sig indelas i urskiljbara grupper. Möjligen skulle det vara ”Runen und *interpretatio christiana*: Zur religionsgeschichtlichen Stellung der Bügelfibel von Nordendorf I” (1982) och ”Zu den theriophoren Runenmeisternamen, insbesondere in Brakteateninschriften” (1984), som båda, fast på olika sätt, berör religionshistoriska och mytologiska spörsmål. Även ”Runen als Phänomen der oberen Schichten” (2008) kan föras hit, men sett till att förvikingatida inskrifter från kontinenten dominerar generellt kan man säga att de flesta uppsatser berör sådana frågor i någon mån. Några undantag finns dock, och det tydligaste exemplet är ”Wege und Brücken in Skandinavien nach dem Zeugnis wikingerzeitlicher Runeninschriften” (1986), som endast behandlar vikingatida inskrifter från Skandinavien.

Uppsatsen ”Die Fibel von Meldorf und die Anfänge der Runenschrift” (1981), skriven tillsammans med Michael Gebühr, presenterar och diskuterar inskriften på den alltsedan upptäckten 1979 mycket livligt debatterade Meldorffibulan från Tyskland. Att den blivit så omdebatterad har två orsaker: dess mycket tidiga datering, kring år 50 e.Kr., och huruvida tecknen ska uppfattas som runor eller ej. Om det rör sig om runor är detta nämligen det äldsta bevarade exemplet på runskrift överhuvudtaget, men tecknen har också tolkats som latinska bokstäver eller som rent ornamentala utsmyckningar. Düwel lutar åt att det verkligen rör sig om runor, och att de kan läsas antingen **ipih** eller **iwih**, eller, med omvänd läsriktning och runa tre som en vändruna, **hipi** eller **hiwi**. Vad gäller tolkningen utgår Düwel från de senare alternativen, och fastnar för det sistnämnda, då det går att anknyta till känt ordmaterial och inte minst till runbelägget **hiwigaz** på den urnordiska Årstadstenen från Norge. Sammanställningen framstår onekligen som mycket tilltalande, men risken för cirkelresonemang är här överhängande. Düwel skriver (s. 141): ”Eine Form *hipi* kann ich sprachlich nicht einordnen. Dagegen bietet sich für *hiwi* eine Anknüpfung.” Risken är således att Meldorfinskriftens läsning etableras utifrån vilka tolkningsmöjligheter som står till buds, och inte på självständiga, grafonomiska grunder, vilket ur metodisk synvinkel är tveksamt. Sedan måste det tillstås att det senare inte är särskilt lätt i detta fall, då tecknen inte är fullt jämförbara med de runtecken vi känner till från något senare inskrifter, sådana där det råder full konsensus om att det rör sig om runor. Just detta faktum manar till försiktighet, men själva osäkerheten i sig är säkert också en bidragande orsak till att inskriften är så pass omskriven som den är, och sista ordet om den är säkerligen inte sagt än.

”Wege und Brücken in Skandinavien nach dem Zeugnis wikingerzeitlicher Runeninschriften” (1986) är som sagt den enda uppsats som uttryckligen behandlar vikingatida inskrifter, och ger en översikt över vad inskrifterna ger för infor-

mation om vägar och broar, liksom vad som avses med det runsvenska ordet *brō* och hur anläggandet av vägar och broar sågs som goda gärningar, gynnsamma för själen. Översikten i sig finns inget att invända emot, möjligen då att den är väl kortfattad, men det kan anas i ett par mindre detaljer att dessa inskrifter inte är Klaus Düwels främsta expertområde. Exempelvis tas inskrifterna Sö 311 och Sö 312 upp, där anläggandet av en väg omtalas (**braut + rupia** resp. **braut + rypia**), liksom att denna fortfarande går förbi ristningarna (gamla Turingevägen). Av kommentaren att döma (s. 176) får man dock intrycket att Düwel uppfattat Sö 311 och Sö 312 som en och samma sten, vilket visserligen kan sägas stämma, men också att det rör sig om en rest runsten. Sö 311 och Sö 312 (liksom den rent ornamentala Sö 313) är dock ristade i fast berg, vilket utesluter att de blivit ”aufgestellt” (s. 176) nära vägen.

I uppsatsen ”Runenkundige Frauen im Frühmittelalter” (2002) diskuteras de exempel som tycks finnas i de kontinentala inskrifterna på kvinnliga runristare. Exempelen är ganska fåtaliga, men åtminstone ett par av dem (**blipgub : uraitruna** och **aodlip : urait : runa**) framstår som fullt säkra, med ristarna *Blidgund* respektive *Odlind*. Düwel anför också ett par mer osäkra belägg, bland annat *Amelgund* (s. 189–192), och här är det lätt att instämma i tveksamheten, då det antagna namnet ristas **af : melk : ūd**, och någon övertygande förklaring till den till synes överflödiga **f**-runan inte har presenterats (se s. 190 f.).

”Runen als Phänomen der oberen Schichten” (2008) behandlar föreställningarna om runornas gudomliga ursprung och frågan om vilka som behärskade att rista runor under den äldsta perioden (då den 24-typiga runraden användes). Av såväl språkliga som arkeologiska skäl kan runskriften under denna period kopplas till de övre sociala skikten i samhället, och bland annat förekommer ordet *erilar* som en beteckning/titel för en runkunnig person. Även om det säkert inte finns någon anledning att betvivla riktigheten i den bild som målas upp hade det varit intressant med en diskussion om hur representativa de bevarade inskrifterna är. Naturligtvis är det ytterst vanskligt att resonera om det som inte finns bevarat, men det är ju känt att runor också ristas i material som är betydligt förgängligare än sten, metall och horn, exempelvis trä. Idén om att runornas former ursprungligen varit anpassade för att kunna ristas i just trä verkar inte kunna upprätthållas (se Klaus Düwel, *Runenkunde* [Stuttgart, 2008], 7), men det finns ju ett antal inskrifter med den äldre runraden i trä. Dessa är dock ganska få och tycks inte avvika nämnvärt från övriga bevarade inskrifter, men det är inte omöjligt att det kan ha funnits någon slags uppdelning i material utifrån social status och typ av inskrift. Man kan också erinra om de medeltida inskrifterna från Bergen och hur det stora antalet inskrifter i trä därifrån påverkat vår uppfattning om vad som kunde ristas och vilka som kunde rista runor under medeltiden. Naturligtvis är det ett stort tidsavstånd, så jämförelsen låter sig kanske inte göras, men det finns också tidiga vittnesmål om att runor anbringats på trä, exempelvis hos Venantius Fortunatus vid slutet av 500-talet (se Sven B. F. Jansson, *Runes in Sweden* [Stockholm, 1987], 158). Metodiskt måste man naturligtvis utgå ifrån det material

som finns för handen, men som sagt, en diskussion om det bevarade materialets representativitet hade varit välkommen.

Två uppsatser tar upp en av de mer omdiskuterade aspekterna hos runor och runinskrifter, nämligen i vilken mån runtecknen i sig och/eller runinskrifterna kan kopplas till magi och magiska föreställningar. I ”Runen als magische Zeichen” (1992) står själva runtecknen i fokus, medan ”Magische Runenzeichen und magische Runeninschriften” (1997) tar ett bredare grepp, då också förekomsten av magiska inskrifter diskuteras. Düwel skiljer som sagt på runtecknen i sig och de inskrifter som kan åstadkommas med hjälp av dessa, och menar att det inte finns något som tyder på att ett runtecken endast i egenskap av att vara en runa kan tillskrivas någon magisk innebörd, medan runinskrifter utan tvekan kan förekomma i magiska sammanhang. Denna distinktion bör upprätthållas, och slutsatsen förefaller högst sannolik. Düwel företar också en kritisk granskning av de teorier som framförts om runornas förmenta magiska innebörd, och flertalet av dem avvisas kategoriskt. För att kunna uppfattas som magiska bör inskrifterna kunna kopplas till någon ritual eller liknande, där själva skrivandet i sig ingår som en del av denna. Detta kan till och med komma till uttryck i inskriften, som i Björketorps- och Stentofteninskrifterna, med sina uttalade förbannelser mot de som gör åverkan på monumenten. Så långt allt väl, men därefter följer ett resone-mang som jag har betydligt svårare att följa. Det nämns i inskrifterna att runor dolts, och Düwel skriver (s. 229):

„Das ‚Verbergen‘ ist hier so gemeint, daß der Runenmeister in diesen Runen magische Kräfte barg; vgl. aisl. *fela í rúnum*, etwas in Runen verbergen“ (Krause 1966, 217). Jedoch geht es hier um das Verbergen **von** Runen, nicht **in** Runen. Dieses ‚Verbergen‘ ist eher so zu verstehen, daß die Runenreihe selbst in der Inschrift verborgen wurde. In der Tat finden sich unter den 90 Runen der Fluchformel (einschließlich der Überschrift) bis auf **ī**, **j** und **ŋ** alle Runen der älteren Runenreihe.

Med andra ord: om 21 av runradens 24 tecken används i en lång, semantiskt fullt tolkbar passage om 90 runor så ska det uppfattas som att runraden ligger dold i denna passage? Detta förefaller en aning långsökt, men i övrigt tycker jag Düwel resonerar klokt och balanserat angående frågorna om kopplingen mellan runor och magi.

Avslutningsvis kan sägas att boken ger ett gediget och väl bearbetat intryck över lag och jag har endast noterat en del smärre korrekturmissar. Som påpekats ovan har jag endast kunnat beröra en del av innehållet, så för den runintresserade, särskilt den med intresse för de äldre inskrifterna, finns mycket kvar att upptäcka.